

КЛАСИЧНА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА – просвітницько-гуманістичний наук. напрям, який виник наприкінці XVIII – на поч. XIX ст. Крим.-правові погляди представників цієї школи базувалися на впевненості у тому, що вибір рац. індивіда утриматися від вчинення *злочину* ґрунтується на усвідомленні ним негативних наслідків своїх вчинків та баченні того, що вони не будуть для нього вигідними. Представниками класичного напрямку в країнах Європи були: Бентам (1748–1832) – Англія, Россі (1787–1848) – Франція, Кант (1724–1804), Гегель (1770–1831), Фейєрбах (1775–1833), Грольман (1775–1829), Біндінг (1841–1920) – Німеччина, *Таганцев* (1843–1923), *Сергеєвський* (1849–1910) – Росія, *Кістяківський* (1833–1885), *Владимиров* (1844–1917) – Україна та ін. Суть цієї школи *крим. права* розкривається у працях її фундаторів.

I. Кант – видатний засновник класичної нім. філософії, який створив власну теорію крим. права та вважав, що розум диктує волі людини певні правила належ. поведінки – імперативи. Оскільки розум диктує ці правила безумовно, вони не просто імперативи, а категоричні імперативи. Ті з них, що стосуються етики, моральності, дають поняття морального закону; ті ж, що стосуються права, стають юрид. законом. Отже, крим. закон – це категоричний імператив. Він є апріорним судженням, що потребує від людини керуватися у своїй діяльності таким правилом: «роби так, щоб твоя свобода могла співіснувати зі свободою всіх людей». Злочином, на думку Канта, є дії, що порушують крим. закон, тобто категоричний імператив. При цьому джерелом злочину є свобода волі. Кант – творець теорії матеріальної відплати. Категоричний імператив вимагає належ. поведінки і містить у собі ідею *покарання* за неналеж. поведінку. Покарання – це здійснення справедливості, це самоціль, воно є відплатою злом за зло, заподіяне злочином. Відповідно до цього Кант пропонував і *систему покарань*: за вбивство – страту; за *звалтування* – кастрацію; за аморальні злочини – вигнання із сусп-ва; за образу – принизливе вибачення перед *потерпілим*; за майнові злочини – крим. рабство

(каторга) на різні строки. Захищав необхідність *смертної кари* для здійснення справедливості в людському сусп-ві.

Г. В. Ф. Гегель – видатний нім. філософ, творець діалектичного методу мислення, розвивав свої ідеї і в галузі крим. права. У його вченні про злочин і покарання діалектичний розвиток конкретизується таким чином: теза – це абстрактне право людини, що виражає заг. волю; антитеза – це індивід. воля окремої людини, виражена у злочині, тобто злочин – це заперечення абстрактного права; синтез – відновлення права, тобто застосування д-вою покарання, яке заперечує заперечення абстрактного права. Гегель ратував за кодифікацію крим. законів, виступав проти караності злочин. намірів і думок, заперечував об'єктивне ставлення у вину, розвивав принцип справедливості покарання.

А. Фейєрбах переклав філос. концепції нім. класичної філософії на ясну і чітку мову юриспруденції, сформулював осн. принципи **К. ш. к. п.**: 1) немає покарання без закону; 2) немає покарання без злочину; 3) немає покарання без *вини*. Фейєрбах був упорядником одного з перших кодексів ХІХ ст., в якому втілилися його ідеї, – Баварського крим. уложення 1813; він серйозно вплинув на розвиток науки крим. права не тільки в Німеччині, а й за її межами.

Закон за Фейєрбахом є заг. і необхідним, він погрожує кожному, хто винен у злочині. Злочин – це дія, небезпеч. для сусп-ва, і хоча вона викликається вільною волею, її підпорядковано закону причинності, вона детермінована. Причиною злочину виступає прагнення людини одержати задоволення чи уникнути незадоволення, тобто чуттєва природа людини. Фейєрбах створив наук. підставу для розроблення найважливіших інститутів крим. права – *складу злочину, вини, замаху, співучасті* та ін. Він розрізняв об'єктивні та суб'єктивні *підстави крим. відповідальності*.

Злочин, на думку Фейєрбаха, виникає з чуттєвих спонукань людини, а тому потрібно щось протиставити цим прагненням. Цю роль відіграє пока-

рання, для чого необхідно, аби кожен був переконаний, що за вчинення злочину він зазнає більше страждань, ніж ті незадоволення, які він відчуває, утримуючись від вчинення злочину. Тобто Фейєрбах надавав вирішальне значення цілям заг. превенції і вимагав визначати розмір покарання, виходячи з тяжкості вчиненого діяння.

З теорією Фейєрбаха про превентивну функцію покарання жваво перекикається утилітарна теорія покарання (що отримала назву «кримінально-правовий прагматизм») англійського вченого І. (Дж.) Бентама (1748–1832). Пояснення Бентамом природи людської поведінки містило ідею, що люди гедоністичні у своїй суті, що в основі поведінки кожного індивіда лежить прагнення до отримання задоволення і до зниження кількості страждань. Метою законів, з точки зору Бентама, є підвищення рівня всезаг. щастя за допомогою зниження рівня антисусп. поведінки. При цьому саме покарання є зло і страждання, а тому його використання виправдовується лише запобіганням ще більшому злу в тому випадку, якщо воно переважає вигоду, яку злочинець отримує від свого злочину, а також змушує його підкоритися закону. Бентам розробив «таблицю задоволень та страждань» для оцінки ймовірності того, чи буде людина брати участь у певних діяннях, вивів *принципи призначення покарання*: зло покарання має перебільшувати вигоду від злочину; чим менша неминучість покарання, тим більше суворість його; чим важливіший злочин, тим жорсткіше можливе покарання; однакові покарання за однакові злочини не мають бути встановлені за всі без винятку злочини (потрібно враховувати індивід. чутливість).

Прихильником теорії покарання, яка обумовлює покарання виною та передбачає його метою спричинення певної користі сусп-ву, був і Пелегріно де Россі. Сутність покарання, за Россі, полягає у заподіянні людині певної міри страждання за вчинене нею діяння. Але покарання може бути правом тільки у тому випадку, коли воно накладається на винного у несправедливому діянні.

Проте, залишаючись у межах справедливості, правосуддя визначається засадами корисності, або, ін. словами, корисність служить межею справедливості. Звідси випливає, що злочин. можуть визнаватися лише аморальні вчинки, які поза сумнівом порушують правовий порядок. На думку Росії, мета правосуддя полягає у відновленні порушеного порядку, вихованні, залякуванні та виправленні.

К. Біндінг – нім. криміналіст, відомий як родоначальник нормативної течії в **К. ш. к. п.** На його переконання, покарання має бути застосоване до злочинця незалежно від того, необхідне воно чи корисне, а лише в силу того, що ця особа вчинила діяння, заборонене законом, під загрозою саме цього покарання через те, що владна воля, знівечена злочинцем, припинила б бути владною за умови безкарності злочинця.

Біндінг значну увагу приділяв вивченню протиправності та вважав, що крим. протиправність набуває виразу в санкції крим. закону за порушення норм, що містяться в ін. галузях права, тобто самостійної крим. протиправності не існує.

Видатний рос. представник класичного напрямку М. С. Таганцев вступив із ним у полеміку з цього приводу і намагався продемонструвати неспроможність його теорії, посилаючись на прийняття д-вою нового крим. кодексу, в якому завжди будуть норми, що не набули свого виразу в ін. галузях права і володіють самостійною юрид. природою. Таганцев – автор фундам. Курсу російського крим. права, над яким він працював близько 30 років, сенатор, гол. розробник та упорядник Рос. крим. уложення 1903. Він був прихильником точного застосування крим. законів, глибоко розробив проблеми майже всіх інститутів крим. права, різко виступав проти смертної кари, проти ідей соціологів про небезпеч. стан.

Ліберальних поглядів додержувався й О. Ф. Кістяківський – найбільш значуща постать в історії розвитку укр. крим.-прав. думки. Вклад ученого в становлення вітчизняної науки крим. права настільки значний, що його по

праву можна назвати її фундатором. «Елементарний підручник із Загальної частини кримінального права» О. Ф. Кістяківського витримав декілька видань. У «Дослідженні про смертну кару» О. Ф. Кістяківський виступив рішучим її противником. У своїх роботах він переконливо критикував антропологічний напрям і у той же час використовував при дослідженні інститутів крим. права не тільки юрид. метод, а й соціол. характеристики.

К. ш. к. п. суттєво вплинула як на зміст ранніх кодексів (КК Франції 1791 та 1810, Баварське крим. уложення 1813), так і на більш пізні кодифікації (Нім. крим. уложення 1871, Голландське крим. уложення 1881, Італійський крим. кодекс 1889, Рос. крим. уложення 1903). Ідеї «класиків» про те, що людина рац., володіє свободою вибору, прагне до задоволення та прогнозує вигоду від власної поведінки, були покладені в основу *крим.-правової політики* багатьох д-в. І у ХХ ст. кодекси, що приймалися в різних країнах, зберегли осн. положення, розвинені **К. ш. к. п.**, і нині вони притаманні крим. праву будь-якої д-ви, що претендує називатися цивілізованою.

Лит.: Решетников Ф. М. Уголовное право буржуазных стран. «Классическая» школа и антрополого-социологическое направление : учебное пособие. – М., 1985; Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России. – М., 2003.

О. В. Харитонова